

NEVERBALNO VEDENJE V SOCIALNI INTERAKCIJI

Asja Nina Kovačev

KLJUČNE BESEDE: gesta, humana etologija, instinkt, socialna interakcija, socialna hierarhija

KEYWORDS: gesture, human ethology, instinct, social interaction, social hierarchy

POVZETEK

Sodobne raziskave neverbalnega vedenja temeljijo na tehniki opazovanja, ki se je razvila v etologiji. Klasično etološko proučevanje gestualnosti je temeljilo na Darwinovem evolucionizmu in se osredotočalo predvsem na notranje sprožilce vedenja. Pri tem je zanemarjalo njegove družbene in kulturne implikacije.

Največji prispevek humane etologije k proučevanju človeške gestualnosti je bil v razvijanju postopkov, ki so omogočili določitev "etograma" človeške vrste in sekvenčno analizo socialnih interakcij. Osvetlila je tudi neverbalno sporazumevanje v hierarhično organiziranih družbah in gestualne indikatorje socialne hierarhije. Vendar ni upoštevala pomena kulturne evolucije za razvoj človeka.

NONVERBAL BEHAVIOUR IN SOCIAL INTERACTION

ABSTRACT

Contemporary research of nonverbal behaviour is based on the observation technique, which has been developed in ethology. Classic ethological studies of gesturalilty rested upon Darwin's evolutionism and concentrated above all on the internal triggers of behaviour. Still, they neglected its social and cultural implications.

The greatest contribution of human ethology to the human gestural research was the development of procedures that enabled the determination of the "ethogram" of human species and the sequential analysis of social interactions. It also enlightened nonverbal communication in hierarchically organized societies and gestural indicators of social hierarchy. Still, it did not consider the significance of the cultural evolution for the development human beings.

ČLOVEŠKA ETOLOGIJA IN NJENA UPORABNOST PRI PROUČEVANJU EKSPRESIVNEGA VEDENJA

V šestdesetih letih tega stoletja je na anglo-saksonskem govornem področju (predvsem v Veliki Britaniji) močno porastel hevristični interes za etološki pristop k proučevanju človeških ekspresivnih gibov. Deskriptivne psihološke metode (tj. intervjuji, vprašalniki, sociogrami in globalne evaluacije) namreč niso več zadoščale za poglobljeno proučevanju telesnih gibov. Skoraj vedno so jih morali dopolniti z opazovanjem, ki se je uveljavilo predvsem v etologiji.

Klasične etološke raziskave neverbalnega vedenja so temeljile na ideji, da je mogoče posameznikovo ekspresivno vedenje razumeti na podlagi zgodovinskega proučevanja vrste. Toda novejša opazovanja živalskega vedenja so dokazala vprašljivost te ideje, ki je zavajala s svojo preprostostjo. Pogosto namreč niso potrdila hipoteze o podobnosti med človeškim in živalskim izražanjem.

Etologija premešča težišče svojega interesa z zunanjih sprožilnih mehanizmov na pojem instinkta in druge načine usvajanja vedenjskih oblik, tj. na vtiskavanje (impregnacijo), tradicijo in zorenje (maturacijo). Osredotoča se predvsem na sprožilne mehanizme, ki so relativno avtonomni v odnosu do okolja, na spontano vedenje in na vlog endogenih dejavnikov.

Vplivov učenja na človekovo vedenje seveda ni mogoče zanikati, saj sledi razvoj človeškega vedenja modelom, ki so kompleksnejši od preproste maturacije. Toda kljub temu ne smemo zanemariti vpliva etologije na zgodnje proučevanje človekovega ekspresivnega vedenja in pomenskih implikacij sodobnih etoloških konceptov, ki so se ohranili v proučevanju mimike in geste.

NOTRANJI SPROŽILNI MEHANIZMI TELESNIH GIBOV

Notranji sprožilni mehanizmi se nanašajo predvsem na družbeno vedenje, tj. na seksualno dejavnost, skrb za novorojenca in agresivno vedenje. Pri živalih poteka dejavnost, ki jo sprožijo ti mehanizmi, največkrat zelo rigidno. Odvisna je skoraj izključno od genetsko determiniranih vedenjskih vzorcev, zato jo je težko spremeniti.

V nasprotju z živalsko instinktivno dejavnostjo opazimo pri človeku znatno vedenjsko variabilnost. Njegovo vedenje je namreč pod močnim vplivom njegovih individualnih izkušenj in "kolektivnih izkušenj" določene družbene in kulturne skupnosti (tj. njene tradicije). Vedenjska variabilnost omogoča precejšnjo sposobnost adaptacije, zato ima človek med vsemi višje razvitimi živimi bitji najskromnejši repertoar endogenih avtomatizmov (Lorenz, 1950). Večina instinktivnih gibov se je pri človeku ohranila le še v obliki ekspresivnih gibov (Kovačev, 1993), medtem ko je pravo instinktivno vedenje pri njem izredno redko.

Največkrat izzovejo človekovo instinktivno vedenje različni družbeni sprožilci. To velja predvsem za seksualno vedenje, ki je v nasprotju z istovrstnim vedenjem nekaterih drugih živih bitij (pri katerih opazimo v času parjenja izrazito nagonsko determiniranost ekspresivnih gibov), odvisno tudi od družbenih in estetskih dejavnikov. V prvem primeru gre predvsem za normiranje družbeno sprejemljivega "dvorjenja" v smislu telesne ekspresije, ki omogoča njegovo sprožitev ali inhibicijo, drugi sklop dejavnikov pa vključuje morfološke značilnosti potencialnega seksualnega objekta. Pri tem je silno težko navesti objektivne lastnosti takšnih konfiguracij, saj zaznavanje telesne privlačnosti variira v odvisnosti od časa in kulture. Poleg tega se pojavljajo v izražanju estetskih preferenc precejšnje individualne razlike (Kovačev, 1992).

Kljub empiričnim dokazom za obstoj družbenih sprožilcev pri človeku ni mogoče zanikati obstoja notranjih sprožilnih mehanizmov. Lorenz (1950) domneva, da je treba črpati temeljne dokaze za obstoj človeških instinktov iz proučevanja ekspresivnih gibov. Predstavitev medkulturnih univerzalij namreč prepričljivo dokazuje obstoj notranjih vedenjskih determinant.

Eibl-Eibesfeld (1979) dokazuje obstoj notranjih struktur človeškega vedenja s predstavitvijo štirih tipov podatkov. Te je dobil s pomočjo:

1. opazovanja mlajših otrok,
2. opazovanja učinkov posebne senzorne deprivacije (npr. dotikanje gluhih in slepih otrok),
3. medkulturnih raziskav
4. primerjalnega proučevanja primatov.

Ad 1) Prva skupina podatkov omogoča ugotovitev, da so zaznavne in motorične kapacitete novorojenca mnogo bolj izdelane, kot so domnevali tisti, ki so ga poimenovali "tabula rasa". Eibel-Eibesfeld ugotavlja pri njem določene notranje pogojene vedenjske vzorce, ki se zdijo univerzalni. Sem spadajo zlasti strah pred tujci pri mlajšem novorojencu, strategije pri prvih oblikah vzpostavljanja socialne interakcije, izražanje navezanosti oziroma pripadnosti ter objektna delitev in izmenjava.

Ad 2) Pri otroku, ki je gluh in slep od rojstva, Eibel-Eibesfeld opaža precej ekspresivnih gibov, ki jih lahko opazimo tudi pri neprizadetih otrocih (smeh, smehljanje, jok, jeza, geste zavračanja in celo raziskovalno ter ludistično vedenje). Zato zanje ne moremo trditi, da jih otrok usvaja s pomočjo imitacije.

Ad3) Na podlagi različnih medkulturnih študij odkrivamo kulturno univerzalno vedenje. Eibel-Eibelsfeld se osredotoča zlasti na rituale pozdravljanja, ki so si silno podobni v vseh kulturah. Zato lahko sklepamo na njihovo notranjo determiniranost. Identificirati jih je mogoče na podlagi specifičnega giba obrvi, ki se dvignejo približno za šestinko sekunde in se običajno povezujejo z dvigom glave in s smehljajem. Morfološko je takšen izraz silno podoben izrazu presenečenja. Podobno velja tudi za poljubljanje in izražanje zadrege.

Ad 4) O biološkem izvoru lahko govorimo celo pri proučevanju ekspresivnih gibov, ki so pod močnim vplivom kulturnih determinant. Eibel-Eibelsfeld je na podlagi njihovega raziskovanja razvil skupaj z Wicklerjem hipotezo o homologiji, tj. o skupnem filogenetskem izvoru določenih faličnih reprezentacij, ki jih je mogoče identificirati v številnih kulturah, in dvignjenega penisa kot znaka za nevarnost pri različnih vrstah nečloveških primatov (Wickler, 1967). Določene oblike oblačil, ki pretirano poudarjajo morfološke konfiguracije, služijo kot spolni sprožilci ali kot znaki za nevarnost. Slednje lahko razumemo kot supra-normalne dražljaje, ki zbudijo notranje sprožilne mehanizme pri človeku.

Argumenti, ki govorijo v prid "internalnosti" instinktivnih struktur, so indirektni. Zato ne dokazujejo niti dednosti niti genetske determiniranosti različnih vedenjskih potez.

DOLOČANJE "ETOGRAMA" ČLOVEŠKE VRSTE

Eden prvih ciljev humane etologije je določitev vedenjskega repertoarja človeške vrste. Različni avtorji tako ponujajo sezname motoričnih dejanj, ki jih poskušajo tudi operacionalno opredeliti.

Temeljni problem pri določanju "etograma" človeške vrste je klasifikacija in organizacija rezultatov opazovanj, med katerimi so še posebno pomembna opazovanja otroka. Večina tovrstnih klasifikacij temelji na faktorski analizi rezultatov opazovanja. Tako npr. umešča Blurton-Jones (1972) otrokovo vedenje v tri različne kategorije: igre tekanja in prevačanja kozolcov, agresivno vedenje in prijateljske gibe (smehljaj, geste označevanja). Ta sistem je mogoče primerjati z Van Hoofovim sistemom, ki je pri proučevanju šimpanzov odkril štiri različne vedenjske sklope: naklonjenost, igro, agresivnost in podrejanje (Van Hoof, 1973). Med njima lahko namreč odkrijemo precejšnjo podobnost, vendar je ta samo globalna. Pri spuščanju na nižje, konkretnjše in bolj specifične ravni se pojavijo bistvene kvalitativne razlike med človeškimi in živalskimi vedenjskimi vzorci.

Bistvenega pomena za subjektovo kasnejše uravnavanje socialne interakcije je kvaliteta njegovega odnosa z materjo. S faktorsko analizo lahko gibe, ki se pojavljajo v interakciji med materjo in otrokom, umestimo v dve skupini. V prvo skupino spadajo gibi, ki so povezani z vzpostavljanjem fizične bližine (telesni stik, ipd.), v drugo pa tisti, ki so značilni za socialno izmenjavo (predstavitve predmeta, verbalizacija ipd.) (Bruner et al., 1976, Smith, 1982). Takšne klasifikacije izrinjajo prvotno označevanje vedenja, ki se pojavlja pod različnimi pogoji, z enotnim terminom (npr. agresija, navezanost), kajti isto vednje se lahko pojavlja v različnih kontekstih, tako da ga je

mogoče umestiti v različne kategorije (igra, agresija) neodvisno od njegovih kvalitativnih posebnosti. Zato je treba upoštevati dejstvo, da je funkcionalni pomen vedenja delno odvisen tudi od konteksta njegovega izvajanja.

SEKVENČNA ANALIZA SOCIALNIH INTERAKCIJ

V humani etologiji se je precej uveljavila hipoteza o enotni oziroma skupni motiviranosti vedenja, ki se pojavlja v istem časovnem odseku. Toda ta predpostavka velja samo v primeru, ko sledi različnemu vedenju ista posledica. Analiza vedenjskih sekvenc je namreč pokazala, da lahko različnim vedenjskim vzorcem, ki so si časovno zelo blizu, sledijo precej oddaljene posledice. Tedaj ne moremo več govoriti o njihovi skupni motiviranosti, zato tudi na podlagi pojavljanja določenega vedenjskega vzorca ne moremo napovedovati njegovega nadaljevanja.

Različni avtorji so že večkrat dokazali, da je mogoče nadzorovati socialno interakcijo s pomočjo oddajanja neverbalnih znakov. Montagner in njegovi sodelavci (Montagner, 1978) so izdali celo vedenjski katalog, ki naj bi omogočal ugotavljanje gibov za vzpostavljanje medsebojnih vezi med posamezniki (smehljanja, ponujanja določenega predmeta, ponujanja roke, božanja drugega, ipd.) ter njim nasprotnih gibov za izražanje nevarnosti in agresije. Poleg tega sta oblikovala še dve vedenjski kategoriji za klasifikacijo gibov strahu in izolacije. Toda zaradi težavnosti zbiranja empiričnih podatkov in metodoloških težav pri njihovi obdelavi je na konkretni ravni silno težko ugotoviti, kako lahko določeno vedenje učinkovito modificira nadaljnji potek interakcije. Grusec in Abramovitch (1982) sta analizirala posledice imitacije vedenja ter ugotovila, da služi takšno vedenje vzdrževanju socialne interakcije in da subjekti pogosteje imitirajo pozitivno interakcijo (skupinska igra, smehljanje, vzajemna imitacija) kot negativno interakcijo (oddaljevanje).

Velik del dosedanjega opazovanja neverbalnega vedenja so posvetili etologi izražanju agresije, predvsem pri otrocih. Njeno proučevanje je navadno potekalo kot funkcionalna analiza sekvenc agresivnih gibov. Camras (1977) je raziskoval obrazne izraze otrok, ki so bili med seboj v konfliktu zaradi skupne želje po privlačni nedeljivi igrački. Ugotovil je izrazito podobnost med njihovimi izrazi jeze in žalosti ter izrazi istih emocij pri infrahumanih primatih (Camras 1980). Rezultate njegovih opazovanj in opazovanj agresivnega vedenja pri drugih avtorjih je mogoče generalizirati in razširiti tudi na druge oblike telesnih izrazov, ki odsevajo socialno hierarhijo. Slednja namreč determinira kvantiteto in kvaliteto neverbalnega vedenja udeležencev neenakopravne socialne interakcije, ki imajo v njej različen status. Subjektovo vedenje pri pridobivanju različnih predmetov ali kateri koli drugi dejavnosti, ki implicira njegovo ogrožanje ali podrejanje, se po svoji obliki razlikuje od gibov infrahumanih primatov v analognem kontekstu. To dejstvo prispeva k nejasnosti problema filogeneze tovrstnih vedenjskih oblik.

Posledice socialne izmenjave so pogosto odvisne od narave vedenja, ki ga izražajo udeleženci socialne interakcije med njenim potekom. Različne oblike agresivnega vedenja nimajo vedno enakih posledic. Fizični spopadi tipa "telo proti telesu" so pogosto tudi delno ludistične narave in le divji spopadi imajo zgolj negativne

posledice. Zato je treba v agresivnem vedenju pogosto ločevati med ludističnimi in agresivnimi sekvencami.

Pri napadenem pogosto opazimo, da izvaja gibe, ki ga umetno "znižujejo" glede na njegovega agresorja oziroma mu določajo nižji položaj v prostorski hierarhiji. Takšni gibi (npr. povešanje glave, povešanje vek, poklekanje ter leganje in dopuščanje manipulacije z lastnim telesom) praviloma pripomorejo k hitrejšemu zaključku agresivnega vedenja pri drugem udeležencu interakcije ali omogočijo pomoč prvemu (Ginsbug et al., 1977, Ginsburg, 1977). Podobno situacijo opazimo tudi pri otrocih, ki so šele prišli v skupino. Za njihovo vedenje v novi, neznanu situaciji je značilna predvsem negibnost, pogoste pa so tudi avtomaniplulacije in usmerjanje pozornosti na druge. Zato jih njihovi vrstniki redkeje napadajo.

Etologi se kljub svoji naklonjenosti proučevanju agresivnega in ekspresivnega vedenja otrok ne omejujejo zgolj nanj, ampak proučujejo tudi vpliv ekspresivnih gibov na odvijanje medosebne interakcije pri odraslih in neagresivno izmenjavo v najrazličnejših situacijah. Med slednjimi je največ interesa za ljubezensko izmenjavo. Kendon (1980) npr. ugotavlja, da ženska s svojo obrazno ekspresijo nadzoruje pojavljanje gibov približevanja in odmikanja pri svojem moškem partnerju. Zaprtemu smehljaju ženske skoraj praviloma sledi poljub, medtem ko je vedenje moškega, ki sledi njenemu odprtemu smehljaju, prav nasprotno.

Tudi opazovanja drugih etologov potrjujejo dejstvo, da ohranja ženska s svojo izrazitejšo obrazno izraznostjo nadzor in iniciativo pri izmenjavi (Crook, 1972, Givens, 1978). Navadno izvaja gibe, ki jih označujemo kot izraze podrejenosti ali infantilnosti, vendar je to le del njene vedenjske strategije pri prizadevanju za ohranitev nadzora v ljubezenskem razmerju. Seveda je treba v ljubezenskem odnosu razlikovati več faz. Začetno iniciativo za vzpostavitev telesnega kontakta prevzame v večini situacij ženska, vendar preide iniciativa na moško stran, ko postanenejo stiki med partnerjema intimnejši (Lockard in Adams, 1980).

Na podlagi zakonitosti, ki jih ugotavljamo pri proučevanju človeških telesnih izrazov, lahko povzamemo, da obstajajo med človeško in živalsko komunikacijo podobnosti v organizacijskih principih, medtem ko se po obliki razlikujeta.

PATOLOŠKE OBLIKE SOCIALNE INTERAKCIJE

Med patološkimi oblikami medosebne interakcije je z vidika proučevanja telesne ekspresije najzanimivejši infantilni avtizem. Zanj je značilna patološka odsotnost pričakovanega vedenja v socialnih situacijah, pojavljanje abnormnih reakcij na različne socialne dražljaje in neobičajen nadzor nad socialno interakcijo.

Tinbergen in Tinbergen (1984) ugotavljata pri avtističnih bolnikih ekstremno "plašnost" v socialni interakciji. Ta se kaže kot izrazito stopnjevanje intenzivnosti gibov, ki jih izvaja normalen otrok v interakciji z neznanecem. Srečanje z njim izzove konflikt med težnjo k približevanju in težnjo k odmikanju, ki ga otrok reši tako, da ostane negiben in opazuje drugega. Včasih celo umakne pogled in prične izvajati gibe

avtomanipulacije. Pojavljanje enakega vedenja (umikanja pogleda, grizenja ustnic, avtomanipulacije ipd.) pri odraslih osebah običajno interpretiramo kot izraz velike napetosti.

Hutt in Hutt (1968) ugotavljata, da se izražanje stereotipij pri avtističnih otrocih povezuje s specifičnimi sprožilnimi mehanizmi, zlasti s kompleksnostjo okolja in s stopnjo iregularnosti elektroencefalografske dejavnosti. S kompleksnostjo okoja je najmočnejše povezana frekvenca gibov, ki se povečuje premosorazmerno s povečevanjem kompleksnosti (npr. ob prehodu iz praznega prostora v opremljenega). Stopnja iregularnosti elektroencefalografske aktivnosti je povezana s stanji aktivacije.

Motorične stereotipije izražajo napetost in imajo podobno vlogo kot avtomanipulativni gibi odraslega človeka. Zato posamezniku, ki jih manifestira, navadno ne zamerijo odsotnosti interakcije z družbenim okoljem.

Na podlagi primerjave vedenja avtističnih in normalnih otrok Richer (1967) ugotavlja, da se avtistični otroci redkeje vključujejo v interakcijo s svojimi vrstniki in da je njihova interakcija gestualno skromnejša. Redkeje namreč izvajajo kazalne oziroma označevalne geste, vendar pogosteje nagibajo glavo. Poleg tega je mogoče v njihovi uporabi prostora identificirati tendenco k izolaciji. Na nevtraln ali celo prijateljsko približevanje pogosto obrambno reagirajo z umikanjem ali defenzivnimi gestami (npr. dviganje roke ali noge, odvrčanje glave ipd.). Večkrat tudi izpustijo predmet, ki ga držijo v rokah. Navadno se izolirajo od okolice, se zaprejo v svoj krog stereotipnih iger in stalno ponavljajo iste gibe.

Nekatere izmed gibov avtističnih otrok opazimo tudi pri odraslih, vendar je njihovo pojavljanje tedaj največkrat izraz izredne plašnosti njihovega izvajalca, odsotnosti njegove želje po stopanju v interakcijo, ali njegovega podrejenega položaja v socialni hierarhiji. Zato bi bilo zanimivo ugotoviti še temeljne značilnosti ekspanzivnega, imperialističnega vedenja, ki ga lahko pojmuje kot izraz nasprotnih vedenjskih tendenc.

DOMINANTNO VEDENJE V SKUPINI IN NJEGOVE KVALITATIVNE POSEBNOSTI

Številne etološke raziskave so namenjene analizi asimetrične socialne interakcije in proučevanju posameznikovega enosmernega vpliva na druge udeležence interakcije. Takšno situacijo opazimo tudi pri proučevanju vedenja avtističnih otrok v odnosu do njihovega terapevta, saj gre v takšnem terapevtskem odnosu za izrazito enosmeren vpliv. Podobne značilnosti se pojavljajo še v odnosu med materjo in otrokom ter v hierarhičnih odnosih, ki jih opazimo že pri primatih in so izrazito značilni za večino človeških skupnosti. Zadnja oblika vedenja je izrazno najbogatejša, saj vključuje silno raznolike geste.

Temeljni problem pri proučevanju vedenja na različnih stopnjah socialne hierarhije je določanje dejavnikov, ki povzročijo njeno strukturacijo. Precej tovrstnih študij zasledimo predvsem v primatologiji (Rowell, 1974, Hinde, 1974, Wade, 1978, I. S.

Bernstein, 1981). Na podlagi spoznanj različnih avtorjev lahko postavimo hipotezo, da se utrditev socialne hierarhije nanaša predvsem na tri vidike socialne interakcije:

- dostop do resursov (hrane, spalnic) in spolno partnerstvo,
- bojni izid (zmagovalci, poraženci),
- manifestacijo statusnih oznak (znaki dominantnosti ali submisivnosti, vizualni stik, kazanje genitalne zone ipd.).

Navedene vedenjske oblike niso vedno povezane med seboj. Posameznik, ki izraža dominantnost v neki specifični življenjski situaciji, ni nujno dominanten tudi v drugi kvalitativno drugačni situaciji. Po identifikaciji prvotne hierarhije v določeni skupnosti se zato hitro prične vsiljevati vprašanje o morebitni tranzitivnosti odnosov dominantnosti.

Številni avtorji so proučevali družbeno hierarhijo v skupinah otrok in pri tem upoštevali individualne razlike med otroki in razlike v družbenem vedenju. Med slednjimi so najpomembnejše razlike v uporabi resursov, agresivni interakciji in manifestaciji statusnih znakov.

Izkazalo se je, da se pri deljivem cilju redko pojavlja agresivno vedenje. Vendar je tudi tedaj, ko se pojavi, relativno težko nedvoumno določiti zmagovalca in poraženca (Racine, 1980). Povsem drugačno je vedenje udeležencev interakcije tedaj, ko je cilj nedeljiv. V takšnih situacijah je agresivno vedenje pogosto vezano na dominantno vlogo v socialni hierarhiji. Posamezniki z najvišjim statusom namreč najpogosteje sodelujejo v različnih konfliktih. Zato se pri proučevanju vedenjskih oziroma gestualnih indikatorjev nosilca dominantne pozicije pogosto pojavi nevarnost, da dominantnost kar identifikiramo z agresivnostjo. Toda med posedovanjem dominantnega položaja in manifestiranjem agresivnega vedenja ni vzročne povezanosti. Med njima obstaja korelacija, ki jo pogojujejo drugi, latentni dejavniki. Ti vplivajo na obe vedenjski lastnosti in tako prispevajo k frekventnosti njenega skupnega pojavljanja. Najpogostejši dejavniki, ki uravnavajo vedenje v skupinah otrok so: prisotnost oz. odsotnost odrasle osebe (Smith in Green, 1975, Murray et al., 1978), velikost skupine in resursi v okolju.

GESTUALNI INDIKATORJI SOCIALNE HIERARHIJE

Vodilna pozicija v socialni hierarhiji pri človeku največkrat ni odvisna od bioloških dejavnikov. Vendar opazimo podobne hierarhično urejene združbe tudi pri primatih, kjer se socialna neenakost izraža predvsem v asimetričnem usmerjanju pozornosti. Živali z nižjim statusom pogosteje gledajo dominantne živali in so bolj občutljive na njihov vpliv. Podoben fenomen opazimo tudi v skupinah otrok.

Zivin (1977) navaja še nekatere druge izraze višjega statusa. Najpomembnejša med njimi sta:

- dviganje obrvi (ki se navadno pojavlja skupaj z dviganjem brade),
- fiksacija pogleda.

Manifestacija indikatorjev višjega statusa je navadno odvisna od spola in starosti naslovljencev. Značilna je predvsem za dominantne samce. Pri tem je precej zanimivo dejstvo, da imajo osebe z višjim statusom v socialni hierarhiji največkrat tudi višji sociometrični status oziroma spadajo med najbolj priljubljene v skupini (čeprav to ni vedno pravilo). To značilnost socialne hierarhije opažamo relativno pogosto, kljub agresivnemu vedenju, ki ga osebe z višjim statusom skoraj vedno manifestirajo. Dominantne osebe so praviloma tudi predmet imitacije drugih udeležencev interakcije.

Številni avtorji so skušali ugotoviti razmerje med realnim vedenjem subjektov in njihovim sociometričnim statusom. De Lannoy in sodelavci (de Lannoy in Terwagne, 1969, de Lannoy in Leyn, 1973) so primerjali telesno izražanje pri subjektih, ki so jih na podlagi uporabe sociometričnega testa uvrstili v kategorijo "popularnih" in tistih, ki so veljali za "izolirane". Na podlagi svojih opazovanj so ugotovili tri temeljne značilnosti gibanja izoliranih subjektov:

- manjšo razširjenost gibov roke,
- ritmične gibe nog in trupa,
- sunke.

Pri izoliranih subjektih pogosto opazimo različne oblike avtomanipulacije. Takšne motorične stereotipije, ki so značilne tudi za avtistične otroke, vodijo v redukcijo socialnih stikov. Pojavljajo se tudi pri primatih, kjer (kakor tudi pri odraslih ljudeh) nakazujejo "plašnost" podrejenih posameznikov.

Anderson in Willis (1976) ugotavljata, da obstaja pomembna zveza med pojavljanjem subjektovega "dominantnega" vedenja (prekinjanja igre drugih, izbire igrače, fizičnega premeščanja prijateljev) in statusom, ki mu ga pripisujejo njegovi prijatelji, ter količino pozornosti, ki mu jo namenjajo (največkrat v obliki pogledov). Osebe z višjim statusom imajo navadno tudi več poltronov in imitatorjev, ki posnemajo njihove geste.

S psihološkega in sociološkega vidika predstavlja analiza hierarhičnih odnosov v skupini otrok poseben problem, saj opredeljuje njeno hierarhično strukturo tranzitivnost zaznavnih odnosov med njenimi člani. Subjektov status je odvisen od preprostih variabel, kot so npr. moč, starost, prejšnje izkušnje v spopadih ipd., zato je mogoče to linearnost v odnosih relativno hitro ugotoviti. V nasprotju s hierarhično strukturo skupine je subjektovo dominantno vedenje vezano na preteklost skupine in na koalicije, ki privilegirajo vodjo oz. nadrejenega. Njegov status lahko relativno hitro razberemo iz stopnje pozornosti, ki mu jo namenjajo drugi člani skupine. Izražajo jo namreč s pogledom.

Vprašanje dominantnosti v medosebnih odnosih kaže na prednosti in omejitve etološkega proučevanja človeškega vedenja. Etološke metode in etološki konceptualni aparat namreč omogočajo originalno opazovanje in ugotavljanje individualnih razlik ter funkcionalno analizo vedenjskih sekvenc. Toda posebnosti človeške vrste vseeno omejujejo možnosti za generalizacijo etoloških spoznanj in iskanje vzporednic med človeškim in živalskim vedenjem.

NEZADOSTNOST ETOLOGIJE PRI PROUČEVANJU DRUŽBENIH IN KULTURNIH RAZSEŽNOSTI NEVERBALNEGA VEDENJA

Danes skoraj ni več mogoče dvomiti o skupnih prednikih človeka in nekaterih živalskih vrst. Toda proučevanje človekove filogeneze je osredotočeno predvsem na kontinuiranost ali diskontinuiranost različnih razvojnih sprememb, njihov ritem in njihovo natančno datacijo, manj pa se osredotoča na bistvene, pretežno kulturno pogojene razlike med človeško vrsto in drugimi živalskimi vrstami.

Kljub nekaterim morfološkim podobnostim med človekom in višjimi sesalci, ki podpirajo tezo o njihovih skupnih prednikih, so se pri človeku pojavile spoznavne zmogljivosti, ki pomenijo preskok v novo kvaliteto in determinirajo načine njegovega samoizražanja. Zato je treba jasno razločevati med človeškimi in živalskimi živčnimi mehanizmi, njihovim spoznavnim aparatom in ekspresivnim vedenjem.

Biološka pogojenost temeljnih vrstnih značilnosti, ki so shranjene v genetski opremi vrste, je prav gotovo nesporna. Toda upoštevati je treba tudi dejstvo, da je specifičnost človeške vrste prav v njeni sposobnosti za ustvarjanje kulture, ki predpostavlja subjektivno sposobnost za njegov ustvarjalni vstop v lastno naravno okolje in njegovo korenito spreminjanje. Zato se je v humanističnih in družboslovnih znanostih skoraj nemogoče izogniti problemu kulture, ki vzpostavlja odločilno razliko med človekom in nečloveškimi primati. Njeno proučevanje namreč omogoča določitev tistega dela človekovega vedenjskega repertoarja, ki ga z vztrajanjem pri biološkem determinizmu ne moremo pojasniti, ter osredotočanje na simbolične implikacije človeškega vedenja.

Sodobna antropologija očita klasični etologiji vrnitev k nezadostnim in zastarelim tezam socialnega darvinizma in evolucionizma, ki ne zadoščajo za pojasnitev družbenih pojavov in zanemarjajo številna etnološka spoznanja. Nekoliko rigoroznejši znanstveniki, ki se jim zdijo takšni očitki preskromni, pa ji očitajo še konceptualno šibkost. Danes namreč ne moremo več zanikati izrednega pomena biološke evolucije za človekov psihofizični razvoj, vendar je treba upoštevati tudi pomen kulturne evolucije, ki temelji na njej. Ta namreč omogoča jasno razlikovanje med človekom in drugimi živimi bitji, saj poteka človekova adaptacija naravnemu okolju vedno preko posrednih kulturnih sistemov.

ZAKLJUČEK

Zgodovinsko proučevanje družb, njihove notranje organizacije in vedenjskih oblik, ki prevladujejo v njih, je mnogo več kot podaljšek biološkega evolucionizma v družbene znanosti. Kulturna evolucija je namreč podvržena drugačnim zakonitostim kot biološka, saj ne temelji na materialnem substratu, kot je npr. gen, ampak jo determinirajo predvsem: število družbenih sprememb, njihove amplitude in njihova razpršenost.

Evolucionizem tako zelo dobro pojasnjuje proces hominizacije oziroma nastajanje človeka, vendar ni posebno primeren za pojasnjevanje njegovega vedenja na sedanji

razvojni stopnji. Njegov prispevek k proučevanju človeške gestualnosti je predvsem metodološki, saj je klasična etologija pripomogla k razvoju tehnike opazovanja ter njenemu prodoru in uveljavitvi v družbenih znanostih.

LITERATURA

- ANDERSON, F. J., WILLIS, F. N. (1976). Glancing at others in preschool children in relation to dominance. *Psychological Record*, 26, 467-472.
- BERNSTEIN, I. S. (1981). Dominance: the baby and the bathwater. *The Behavioural and Brain Sciences*, 4, 419-457.
- BLURTON-JONES, N. G. (1972). Categories of child-child interaction. V: N. G. BLURTON-JONES, (Izd.). *Ethological Studies of Child Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, 97-127.
- BRUNER, J. S., JOLLY, A., SILVA, K. (Izd.) (1967). *Play: its Role in Development and Evolution*. Harmondsworth: Penguin.
- CAMRAS, L. (1977). Facial expressions used by children in a conflict situation. *Child Development*, 48, 1431-1435.
- CROOK, J. H. (1972). Sexual selection, dimorphism and social organization in the primates. V: B. CAMPBELL (Izd.). *Sexual Selection and the Descent of Man: 1871-1971*. Chicago: Adline.
- DE LANNOY, J. D., TERWAGNE, A. (1969). Essay d'analyse motivationnelle de mouvements spontanés chez l'adolescent. *Psychologica Belgica*, 9, 191-200.
- DE LANNOY, J. D., LEYN, G. (1973). Mouvements corporels et statut sociométrique chez l'adolescent. *Psychologica Belgica*, 13, 239-245.
- EIBL-EIBELSFELD, I. (1979). Human ethology: concepts and implications for the sciences of man. *The Behavioral and Brain Sciences*, 2, 1-57.
- GINSBURG, H. J. (1977). Altruism in children: the significance of nonverbal behaviour. *Journal of Communication*, 27 (4), 82-86.
- GINSBURG, H. J., POLLMAN, V. A., WANSON, M. S. (1977). An ethological analysis of nonverbal inhibitors of aggressive behaviors in male elementary preschool children. *Developmental Psychology*, 13, 417-418.
- GIVENS, D. B. (1978). The nonverbal basis of attraction: filtration, courtship and seduction. *Psychiatry*, 41, 346-359.
- GRUSEC, J. E., ABRAMOVITCH, R. (1982). Imitation of peers and adults in a natural setting: a functional analysis. *Child Development*, 53, 636-642.
- HINDE, R. A. (1974). *Biological Bases of Human Social Behaviour*. New York & London: Mc Graw Hill.
- HUTT, C., HUTT, S. J. (1968). Stereotypes and their relation to arousal: a study of autistic children. *Animal Behaviour*, 13, 1-4.
- KENDON, A. (1980). Gesticulation, speech, and the gesture theory of language origins. V: M. R. KEY (Izd.), *The Relationship of Verbal and Nonverbal Communication*. Paris & Le Haye: Mouton, 207-227.
- KOVAČEV, A. N. (1992). Grafično izražanje emocij in njegovi osebni korelati. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KOVAČEV, A. N. (1993). Kretnja kot komunikacijski dej in kot sredstvo samoizražanja. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- LOCKARD, J. S., ADAMS, R. M. (1980). Courtship behaviors in public: different age/sex roles. *Ethology and Sociobiology*, 12, 245-253.
- LORENZ, K. (1950). *Le tout et la partie dans la societe animale et humaine*. V: *Essais sur le Comportement Animal et Humain*. Paris: Seuil.
- MONTAGNER, H. (1978). *L'enfant et communication*. Paris: Stock.
- MURRAY, J. P., HAYES, A. J., SMITH, J. E. (1987). Sequential analysis: another approach to the stream of behaviour in children's interactions. *Australian Journal of Psychology*, 30, 207-215.
- RACINE, L. (1980). Echange et circulation d'objets dans des groupes d'enfants en activite libre. *Information sur les Sciences Sociales*, 19, 543-580.
- RICHER, J. (1967). The social-avoidance behaviour of autistic children. *Animal Behaviour*, 24, 898-906.
- ROWELL, T. E. (1974). The concept of social dominance. *Behavioral Biology*, 11, 131-154.
- SMITH, P. K. (1982). Does play matter? Functional and evolutionary aspects of animal and human play. *The Behavioural and Brain Sciences*, 5, 139-184.
- SMITH, P. K., GREEN, M. (1975). Aggressive behavior in English nurseries and play groups: sex differences and response adults. *Child Development*, 46, 211-214.
- TINBERGEN, E. A., TINBERGEN, N. (1984). *Autismus bei Kindern* (Fortschritte im Verstandnis und neue Heilbehandlungen lassen hoffen). Berlin & Hamburg: P. Parey.
- VAN HOOFF, J. A. R. A. M. (1973). A structural analysis of the social behaviour of a semi-captive group of chimpanzee. V: M. VON CRANACH, I. VINE (Izd.), *Social Communication and Movement*. New York and London: Academic Press, 75-162.
- WADE, T. D. (1978). Status and hierarchy in non-human primate societies. V: P. P. G. BATESON, P. F. KLOPFER (Izd.), *Perspectives in Ethology*. Vol. 3. New York & London: Plenum Press, 109-134.
- WICKLER, W. (1967). Socio-sexual signals and their intraspecific imitation among primates. V: D. MORRIS (Izd.), *Primate Ethology*, London: Weidenfeld & Nicolson, 69-147.